

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Лісніченко Д. В., Мудрецька Г. В.

У статті аналізуються окремі аспекти кримінально-процесуального доказування при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. Зауважено, що кримінально-процесуальне доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, - це пізнавально-перетворювальна діяльність суб'єктів доказування з отримання доказів учинення вказаних кримінальних правопорушень, спрямованих на незаконне заволодіння транспортними засобами, а також обґрунтування цими доказами відповідних процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Наголошено, що виходячи з положень ст. 91 КПК України, процесуальними засобами встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, є: а) докази; б) слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів; в) інші процесуальні заходи (заходи забезпечення та заходи безпеки, що застосовуються до учасників кримінального судочинства та їх близьких родичів), які спрямовані на забезпечення встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, і вирішення завдань кримінального судочинства. Акцентовано, що отримання доказів - це активна цілеспрямована пізнавально-перетворювальна практична діяльність суб'єктів доказування.

Констатується, що особливості кримінально-процесуального доказування кримінальних правопорушень, спрямованих на незаконне заволодіння транспортними засобами, зумовлені низкою чинників. Зокрема незаконне заволодіння транспортними засобами може вчинятися як окремою особою, так і ситуативною групою осіб, й організованим злочинним угрупованням, які мають транснаціональний характер й корумповані зв'язки у правоохоронних, судових органах та інших владних структурах, у тому числі й різних країн, через різноманітні незаконні діяння, які в Україні охоплюються різними видами злочинів, спрямованих на незаконне заволодіння автотранспортом.

Ключові слова: досудове розслідування, транспортний засіб, незаконне заволодіння, кримінально-процесуальне доказування, джерело доказів.

Lisnichenko D. V., Mudretska G. V. The essence of criminal procedural evidence in the investigation of illegal possession of vehicles

The article analyzes certain aspects of criminal procedural evidence in the investigation of illegal possession of vehicles. It is noted that criminal procedural evidence in criminal proceedings related to the illegal possession of vehicles is a cognitive-transformative activity of the subjects of evidence to obtain evidence of the commission of the specified criminal offenses aimed at illegal possession of vehicles, as well as substantiation with this evidence relevant procedural decisions in criminal proceedings.

It was emphasized that based on the provisions of Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the procedural means of establishing the circumstances to be proven in criminal proceedings related to the illegal possession of vehicles are: a) evidence; b) investigative (search) actions aimed at obtaining (collecting) evidence; c) other procedural measures (security measures and security measures applied to participants in criminal proceedings and their close relatives), which are aimed at ensuring the establishment of circumstances to be proven in criminal proceedings related to illegal possession of vehicles, and solving tasks criminal justice. It is emphasized that obtaining evidence is an active purposeful cognitive-transformative practical activity of the subjects of evidence.

It is noted that the peculiarities of criminal procedural proof of criminal offenses aimed at illegal possession of vehicles are caused by a number of factors. In particular, illegal possession of vehicles can be committed both by an individual, and by a situational group of persons, and by an organized criminal group that has a transnational character and corrupt connections in law enforcement, judicial bodies, and other power structures, including those of different countries, through various illegal actions, which in Ukraine are covered by various types of crimes aimed at illegal possession of motor vehicles.

Key words: pre-trial investigation, vehicle, illegal possession, criminal procedural evidence, source of evidence.

Постановка проблеми та її актуальність. Реформування кримінальної юстиції України передбачає розробку та удосконалення методів боротьби із сучасними проявами злочинності, яка набуває загрозливих масштабів та новітніх форм, а з урахуванням воєнного стану та військової агресії проти України спостерігається певне збільшення кількості окремих видів кримінальних правопорушень. Серед нових форм злочинності в останнім часом набули поширення незаконні заволодіння транспортними засобами. Як показує аналіз слідчо-оперативної та судової практики, в ході їх вчинення, залежно від конкретних обставин, учиняється низка різних видів кримінальних правопорушень як окремою особою, так і ситуативною групою осіб та організованими злочинними угрупованнями, до яких входять поряд із замовниками, покупцями, перегонниками, викрадачами й інші особи, в тому числі й посадовці митних, прикордонних органів, органів поліції, фіскальної служби, державної безпеки тощо. Відповідно до обставин незаконного заволодіння транспортними засобами дії кожного із вказаних осіб, можуть бути кваліфіковані за різними статтями Кримінального кодексу України, оскільки в цьому процесі кожний із них може брати різну участь. Для окремих організованих угруповань, які вчиняють незаконне заволодіння транспортними засобами, характерний транснаціональний характер. В окремих випадках незаконне заволодіння транспортними засобами вчиняється за допомогою низки злочинів, які вчиняються на території різних країн.

Вищезазначене зумовлює необхідність використання в доказуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами кримінально-процесуальних засобів, за допомогою здійснюється досудове розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Зазначене висвітлює низку проблемних питань теоретичного й практичного характеру, які потребують свого наукового вирішення відповідно до сучасних засад доказового права, що особливо є актуальним в умовах реформування кримінальної юстиції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання кримінально-процесуального доказування, а також кримінальні, кримінологічні, криміналістичні та оперативно-розшукові аспекти кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами досліджувались у роботах таких вчених як: А. Ю. Бояренко,

В. В. Ємельяненко, В. П. Захаров, В. Г. Гончаренко, Ю. Ф. Іванов, Т. П. Матюшков, Б. Ф. Мицак, С. В. Сезонов, Д. А. Патрелюк, С. І. Шабалдас, Н. Є. Філіпенко та інших вчених. Разом з тим потребують подальшого дослідження особливості доказування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами у вітчизняній кримінально-процесуальній науці.

Мета статті полягає у формулюванні ключових положень кримінально-процесуального доказування при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами.

Виклад основного матеріалу. Доказування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, як окреме питання, тісно пов'язане із загальними питаннями доказування у кримінальному процесі, які є дискусійними. Серед науковців існує точка зору, що збирання, перевірка та оцінка доказів складають вичерпний перелік елементів доказування. В. Т. Нор вважає, що доказування - це діяльність органів розслідування, прокурора і суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється в установлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку та оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальній справі [1, с. 74-75].

М. М. Міхеєнко зауважив, що доказування - це діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування [2, с. 117]. Слушно наголошують Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський, що у цьому визначенні є відсутньою ознака того, що зазначена діяльність здійснюється у межах закону. З огляду на це, Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський пропонують уточнити, а також змінити термін «формулювання певних тез» на більш конкретний за змістом - «прийняття процесуальних рішень». Тому, на наш погляд, найбільш правильною й плідною є позиція вчених, які кримінально-процесуальне доказування розуміють як передбачену законом діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, прийняття на цій основі певних процесуальних рішень і наведення аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [3, с. 12].

Проблема співвідношення пізнання й доказування у кримінальному процесі, без розв'язання

якої неможливо визначити поняття та зміст кримінально-процесуального пізнання, багато років є предметом дискусії науковців [4, с. 210]. Сьогодні у теорії доказового права сформувалося два основних погляди на розв'язання проблеми співвідношення кримінально-процесуального пізнання й доказування: перший передбачає отождошення цих понять, а другий полягає у тому, що ці поняття не збігаються [5, с. 114-132].

М. А. Погорецький слушно зазначає, що дослідження точок зору на співвідношення пізнання й доказування у кримінальному процесі дає підстави зробити висновок, що це не тотожні поняття [4, с. 215]. Тому слід підтримати позицію авторів, які вважають, що кримінально-процесуальне пізнання є ширшим за кримінально-процесуальне доказування [6, с. 290], оскільки пізнання у кримінальному процесі як процес здобуття знань уповноваженим суб'єктом, окрім доказування, може бути здійснено також в інший спосіб, наприклад, шляхом ознайомлення слідчого з довідковою літературою, бесіди з очевидцями події злочину чи з особами, які можуть охарактеризувати свідка, потерпілого, обвинуваченого, отримання консультації у фахівця тощо, за умови, що отримані у такий спосіб дані не включено до доказування у кримінальному процесі [4, с. 215-216].

Спираючись на гносеологічну природу доказування, можна зробити висновок, що доказування існує на всіх стадіях кримінального процесу та є кримінально-процесуальним доказуванням, оскільки здійснюється у сфері кримінально-процесуальної діяльності. Серед способів збирання доказів слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії мають найбільшу питому вагу. В кримінально-процесуальній літературі існують різні точки зору на природу слідчих дій. Так, Д. Б. Сергєєва під останніми в одних випадках розуміє всі процесуально значущі акти слідчого, а в інших наголошує на їх пізнавальному аспекті й трактує як дії щодо збирання доказів. Слідчі дії - це спрямований на формування доказів вид кримінально-процесуальної діяльності, яка здійснюється лише державним органом (дізнання, досудового слідства) і включає сукупність прийомів пошуку, пізнання та засвідчення фактичних даних [7, с. 55]. І. І. Циліурік визначає поняття «слідчі (розшукові) дії» у вузькому розумінні як передбачену КПК України процесуальна діяльність, яка є основним способом збирання доказів у кримінальному провадженні, здійснювана уповноваженими на те законом службовими особами і безпосередньо спрямована на виявлення, отримання,

закріплення і перевірку (оцінку) відомостей, що відносяться до справи. Характеризуються слідчі (розшукові) дії сукупністю пошукових, пізнавальних та посвідчувальних процесуальних процедур, визначеним колом учасників, детальною регламентацією всього порядку їх проведення, оформлення, а також забезпеченістю опосередком легітимного процесуального примусу [8, с. 5]. Як слушно зазначає М. А. Погорецький, не лише термін «збирання доказів», але й термін «формування доказів», який пропонують окремі вчені використовувати замість терміну «збирання доказів», не може бути визнано вдалим, оскільки він не повністю відображає сутність початкового етапу доказування [4, с. 505].

Висловлені точки зору щодо структури процесу доказування наголошують на необхідності пошуків її уніфікації, надання їй найбільш загального вигляду, що ілюструє рух як окремого доказу, так і всієї сукупності доказів, які фігурують у кримінальному провадженні. Такою універсальною структурою доказування міг би стати поділ його на два етапи, що формують його як єдиний процес: 1) отримання доказів; 2) використання доказів для обґрунтування рішень у кримінальному провадженні.

Отримання процесуальних доказів є першим етапом кримінально-процесуального доказування, який здійснюється в результаті: 1) проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; 2) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України; 3) надання фактичних даних та їх джерел, що можуть стати доказами у кримінальному провадженні, особам, у провадженні яких перебуває кримінальне провадження, підозрюваним, його захисником, цивільним відповідачем і їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами, організаціями.

Збирання доказів нерозривно пов'язано з їх перевіркою, а також перевіркою їх процесуальних джерел. Насамперед, необхідно зазначити, що у чинному КПК України наразі не існує окремої статті, яка б визначала діяльність щодо перевірки доказів. Це, на нашу думку, вказане положення є суттєвою теоретичною та прикладною прогалиною у вітчизняному законодавстві, яка має бути усунута. Метою перевірки доказів та їх джерел

є визначення їх достовірності, повноти, законності засобів їх отримання. Основними способами їх перевірки є аналіз кожного з них окремо, зіставлення з іншими доказами та їх джерелами, а також провадження повторних або нових слідчих і судових дій. Деякі процесуальні дії переважно визначені законом і використовуються на практиці саме для перевірки вже наявних у кримінальному провадженні доказів та їх джерел. В. П. Сердюк вказує, що кожна зі слідчих дій є розшуковою, тому всі вони спрямовані на пошук доказу: деякі з них їх прямо закріплюють, а інші мають це своїм завданням, але виконуються вони офіційно і лише у рамках єдиного закону - КПК України [9, с. 258].

На відміну від перевірки доказів, яку не регламентує КПК України, оцінку доказів регламентує ст. 94 КПК України. Але одразу необхідно звернути увагу на те, що у зазначеній статті не йдеться про процесуальні джерела. Така позиція законодавця є незрозумілою та непослідовною, адже оцінюються як докази, так і їх процесуальні джерела. До речі, у ч. 2 ст. 84 КПК України законодавець дає перелік тих самих процесуальних джерел. Так, у ст. 94 КПК України законодавець закріпив, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили [10]. Більшість процесуалістів підтримують таку точку зору та оцінку доказів теж визначають як розумову діяльність осіб, які провадять кримінальний процес [6, с. 117]. Так, на думку В. М. Тертишника, оцінка доказів - це розумова, логічна діяльність особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, захисника та суду, що викликає в них переконання про допустимість, належність, достовірність, значущість кожного доказу та достатність їх сукупності для встановлення обставин, які мають значення у справі [11, с. 339]. Як слушно зазначає Є. Г. Коваленко, оцінка доказів навіть в одній стадії процесу є остаточною і ніколи не може бути попередньою, оскільки закон не знає попередніх рішень. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора та судді, яка об'єктивно виразилася в їх постанові, ухвалі або

виroku, на момент прийняття кожного рішення є остаточною, а не попередньою. Якщо згодом буде прийнято нове рішення, в тому числі й про скасування або зміну попереднього рішення, то воно буде прийнято на основі нової оцінки доказів, а попередня оцінка не може бути відмінена або змінена, вона завжди залишається фактом, що відбувся [12, с. 20].

Встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, можливе лише при комплексному застосуванні процесуальних і непроцесуальних засобів доказування, де процесуальним засобом доказування відводиться провідне місце. Слідчі (розшукові) дії як основні засоби у встановленні обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, характеризуються певними ознаками, на підставі яких можна визначити критерії для їх класифікації. Залежно від слідчої ситуації, що складається по кожному кримінальному провадженні про кримінальні правопорушення, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, обставини, що підлягають доказуванню можуть встановлюватися різними слідчими (розшуковими) діями. Найбільш поширеними серед них у цій категорії кримінальних правопорушень є допит, огляд документів та їх вилучення, обшук, слідчий експеримент, одночасний допит двох і більше осіб, судова експертиза.

Важливе значення в установленні обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, мають також заходи забезпечення кримінального провадження (заходи примусу), а також заходи безпеки, що застосовуються до учасників кримінального судочинства. Такі заходи відіграють забезпечувальну функцію в установленні обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами.

Виходячи з положень ст. 91 КПК України, процесуальними засобами встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, є: а) докази; б) слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів; в) інші процесуальні заходи (заходи забезпечення та заходи безпеки, що застосовуються до учасників кримінального

судочинства та їх близьких родичів), які спрямовані на забезпечення встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, і вирішення завдань кримінального судочинства.

Висновки. Кримінально-процесуальне доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, - це пізнавально-перетворювальна діяльність суб'єктів доказування з отримання доказів учинення вказаних кримінальних правопорушень, спрямованих на незаконне заволодіння транспортними засобами, а також обґрунтування цими доказами відповідних процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Сутність цієї діяльності полягає у відшукуванні та встановленні фактичних даних про кримінальні правопорушення, спрямовані на незаконне заволодіння транспортними засобами, джерел цих фактичних даних, їх перевірки та оцінки, визнанні їх доказами у кримінальному провадженні особами, які уповноважені здійснювати досудове розслідування, а також обґрунтуванні отриманими доказами відповідних процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Отримання окремого процесуального доказу - це не одномоментний акт (отримання готових доказів), а активна цілеспрямована пізнавально-перетворювальна практична діяльність суб'єктів доказування взагалі й тих з них, хто безпосередньо здійснює досудове розслідування та судовий розгляд кримінального провадження, зокрема. Ця діяльність складається з окремих взаємозалежних і взаємовпливових елементів: а) пошуку і виявлення (вилучення, здобування) фактичних даних та їх джерел; б) перевірки, оцінки фактичних даних і їх джерел, їх процесуального оформлення (закріплення) й надання фактичним даним та їх джерелам статусу певного доказу в кримінальному провадженні, які лише умовно виокремлюються як самостійні категорії для всебічного дослідження процесу кримінально-процесуального доказування. Вказані елементи процесуального доказування властиві тією чи іншою мірою кожному із зазначених способів отримання доказів, передбачених ч. 2 ст. 91 КПК України в будь-яких кримінальних провадженнях, у тому числі й щодо кримінальних правопорушень, спрямованих на незаконне заволодіння транспортними засобами.

Особливості кримінально-процесуального доказування кримінальних правопорушень,

спрямованих на незаконне заволодіння транспортними засобами, зумовлені низкою чинників. Зокрема незаконне заволодіння транспортними засобами може вчинятися як окремою особою, так і ситуативною групою осіб, й організованим злочинними угрупованням, які мають транснаціональний характер й корумповані зв'язки у правоохоронних, судових органах та інших владних структурах, у тому числі й різних країн, через різноманітні незаконні діяння, які в Україні охоплюються різними видами злочинів, спрямованих на незаконне заволодіння автотранспортом.

Література

1. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вища школа, 1978. 112 с.
2. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України. К.: Либідь, 1999. 536 с.
3. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : [наук.-практ. посіб.]. К. : КНТ, 2006. 272 с.
4. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
5. Погорецький М. А. Співвідношення пізнання і доказування у кримінальному процесі та місце в них оперативно-розшукової діяльності. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. 2003. № 7. С. 114-132.
6. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К. В., Сачко О. В., Тertiшник В. М., Уваров В. Г./ За заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тertiшника. К.: Алерта, 2015. 148 с.
7. Сергєєва Д. Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Юридичний часопис Національної Академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 52-56.
8. Цилюрик І.І. Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів, 2020. 19 с.
9. Сердюк В.П. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні України: процесуальні проблеми. Право і суспільство. 2017. № 1. Частина 2. С. 255-259.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Протидія злочинності: проблеми практики
та науково-методичне забезпечення

11. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. [4-те вид., доп. і переробл.]. К. : А.С.К., 2003. 1120 с.

12. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.

*Лісніченко Д. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу*

*та криміналістики
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Мудрецька Г. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Одеського державного університету
внутрішніх справ*